

## طرحنامه كرسى تروىجى

### ۱. مشخصات ارائه دهنده (گان):

|                        |                                                                                                                                                    |
|------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| نام و نام خانوادگى:    | مهدى گرامى پور / سید میرهاشم حسینی                                                                                                                 |
| میزان تحصیلات:         | دکترى / سطح ۴                                                                                                                                      |
| رشته تحصیلى:           | فقه و مبانی حقوق / فقه و اصول                                                                                                                      |
| مرتبه علمى:            | استادیار / استاد سطوح عالی                                                                                                                         |
| نام و آدرس محل اشتغال: | دانشگاه قم / حوزه علمیه قم                                                                                                                         |
| شماره تلفن:            | ۰۹۱۲۸۵۱۶۴۵۲ / ۰۹۱۲۳۷۶۰۷۸۴                                                                                                                          |
| آدرس ایمیل:            | <a href="mailto:Mahdi.gerami.pour@gmail.com">Mahdi.gerami.pour@gmail.com</a><br><a href="mailto:Mirhashem132@yahoo.com">Mirhashem132@yahoo.com</a> |
| شناسه ORCID :          | 0009-0007-8109-975X<br>0009-0003-3481-1779                                                                                                         |

### ۲. عنوان كرسى:

|                                                                                                                                                                  |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| عنوان فارسى: جایگاه موعظه در مراتب امر به معروف و نهی از منکر از منظر فقه تربیتی                                                                                 |
| عنوان انگلیسى: The position of preaching in the levels of enjoining what is right and forbidding what is wrong from the perspective of educational jurisprudence |
| عنوان عربى: مكانة الوعظ فى مراتب الأمر بالمعروف والنهى عن المنكر من منظور الفقه التربوى                                                                          |

### ۳. خلاصه طرحنامه: (حداقل ۱۰۰۰ و حداکثر ۲۵۰۰ کلمه):

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>الف. شرح موضوع: موضوع كرسى تروىجى بطور دقیق و علمى شرح داده شود.</p> <p>موعظه در متون دینى مورد تأکید قرار گرفته و بدون تردید، از ارزش و مطلوبیت بالایی برخوردار است؛ ولی مسئله محل نزاع این است که مستفاد از مجموع ادله و نصوصى که درخصوص موعظه وارد شده است، چیست؟ آیا موعظه مى تواند در مراتب امر به معروف و نهی از منکر قرار گیرد؟</p> <p>ارتباط بین موعظه به عنوان یکی از مراتب امر به معروف و نهی از منکر و فقه تربیتی از چند منظر قابل بررسی است:</p> <p>۱. امر به معروف و نهی از منکر دو حکم اساسى در فقه اسلامى است که هدف آن اصلاح رفتارهای فردى و اجتماعى و سوق دادن افراد به سمت ارزش های دینى و اخلاقى است. این امر ذاتاً جنبه تربیتی دارد، چرا که هدف آن هدایت</p> |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

و رشد افراد جامعه در مسیر اخلاق و دیانت است. موعظه به عنوان یکی از مراتب نرم و تأثیرگذار این فریضه، مستقیماً به حوزه تربیت ارتباط دارد، زیرا با تأکید بر نصیحت و تذکر محبت‌آمیز، تلاش می‌کند افراد را با مهربانی و تشویق به سوی ارزش‌های دینی و اخلاقی سوق دهد.

۲. فقه تربیتی به شیوه‌های صحیح و اصولی تربیت در چارچوب احکام و آموزه‌های اسلامی می‌پردازد. موعظه در امر به معروف و نهی از منکر، یک شیوه تربیتی کارآمد و اخلاقی است که بر اساس اصول دینی بنا شده است. از آنجا که در فقه تربیتی به تأثیرگذاری با شیوه‌های مناسب، غیرمستقیم و همراه با احترام تأکید می‌شود، موعظه دقیقاً یکی از ابزارهایی است که می‌تواند در راستای تربیت مؤثر و همراه با هدایت اخلاقی به کار گرفته شود.

۳. یکی از اهداف مهم در فقه تربیتی، دستیابی به تغییرات رفتاری پایدار و درونی در افراد است. موعظه به دلیل ماهیت پندآموز و تأثیر ملایم بر ذهن و قلب افراد، کمک می‌کند تا افراد با تأمل و رضایت درونی تغییراتی پایدار در رفتار و باورهای خود ایجاد کنند. این در حالی است که سایر مراتب امر به معروف و نهی از منکر اگر چه در جایگاه خود لازم است ولی ممکن است بیشتر مبتنی بر اجبار و الزام باشند و تأثیر عمیق و درونی کمتری داشته باشند.

۴. فقه تربیتی به ما می‌آموزد که تربیت و اصلاح افراد باید با اصول اخلاقی همراه باشد و شخصیت و کرامت انسانی افراد حفظ شود. در مرتبه موعظه، امر به معروف و نهی از منکر با محبت، احترام و در نظر گرفتن شرایط و احوال فرد انجام می‌شود. این شیوه با اصول اخلاقی فقه تربیتی هم‌خوانی دارد و با ایجاد فضایی دوستانه‌تر و صمیمی‌تر، موجب می‌شود که افراد به شکل بهتری پیام‌ها و تذکرات دینی را بپذیرند. به طور خلاصه، فقه تربیتی و موعظه در امر به معروف و نهی از منکر هر دو به دنبال راهکارهایی برای تربیت اخلاقی و معنوی افراد با استفاده از اصول دینی و احترام به شخصیت انسانی هستند.

ب. سوابق دانشی: تاریخچه موضوع و سوابق نظری و دانشی موجود در این زمینه چیست و جایگاه موضوع حاضر کجاست؟

از صدر اسلام تاکنون در کتب اخلاقی متعددی، گاهی به صورت اجمالی و گاهی به صورت تفصیلی، به موضوع «موعظه» پرداخته شده است؛<sup>۱</sup> (پسندیده و عسکریان، ۱۳۹۴: ۱۱۹) ولی در کتب فقهی، مبحثی مستقل در این باره نگاشته نشده است و معمولاً فقهای امامیه، «موعظه» را به عنوان مسئله‌ای اخلاقی تلقی کرده و به جهات متعددی به حیث فقهی موعظه، نپرداخته‌اند که برخی از آن جهات، عبارت است از:

۱. معروف بین فقها آن است که مسائل مربوط به «موعظه» از تبار علم فقه نیست؛ بلکه زیرمجموعه علم اخلاق محسوب می‌شود؛ بنابراین، نباید در علم فقه، مورد تحقیق قرار گیرد.
۲. مشهور میان فقها آن است که مراتب امر به معروف و نهی از منکر، سه مورد است و موعظه، هیچ جایگاهی در امر به معروف و نهی از منکر ندارد.

<sup>۱</sup> . برای نمونه: میرزا حسین نوری، لواء و مرجان، سید محمد ضیاء آبادی، موعظه، احمد شبیبانی، ظرائف الحکمة، ناصر مکارم شیرازی، موعظه و اخلاق

۳. مشهور فقهاء، مرتبه دوم امر به معروف و نهی از منکر (تذکر لسانی) را منحصر در امری که در آن استعلاء

مأخوذ است، می‌دانند و موعظه را به هیچ وجه، از مصادیق تذکر لسانی نمی‌دانند.

در دوران معاصر نیز پژوهش‌های متعددی در موضوع امر به معروف و نهی از منکر، انجام شده، ولی دیده نشده است که موعظه را از مراتب آن بدانند و به مسائل مربوط به آن از منظر فقه تربیتی بپردازند. (ر.ک: اعرافی، ۱۳۹۹)

امتیاز این پژوهش آن است که در آن کوشش شده است، این نقطه ضعف، جبران گردد و از حیث نفی و اثبات، تکلیف این مسئله روشن گردد. در این پژوهش بررسی می‌شود که آیا بر اساس نصوص دینی، می‌توان «موعظه» را یکی از مراتب امر به معروف و نهی از منکر دانست؟ و اگر پاسخ مثبت است، جایگاه آن، در کدام مرتبه از مراتب امر به معروف و نهی از منکر قرار دارد؟

ج. موارد نوآوری: ضمن بیان دانش موجود، نوآوری طرحنامه بطور واضح و روشن تعیین شود.

با توجه به این که بحث فقهی موعظه در بین فقهای امامیه چندان مطرح نبوده است، لذا تاکنون چنان که بایسته است به آن پرداخته نشده است و زوایای پنهان فراوانی در آن وجود دارد. هدف این تحقیق روشن شدن زوایای پنهان و رفع ابهامات موجود در آن و تعیین حکم فقهی و جایگاه حقیقی «موعظه» است؛ البته با نگاهی عالمانه و اصولی و به دور از هرگونه پیش داوری و تعصب و شتاب زدگی.

د. فرایند: فرایندی که در آن فرضیه/ایده/مدل / نظریه حاصل شده است، بطور دقیق شرح داده شود.

امر به معروف و نهی از منکر دو حکم اساسی در فقه اسلامی است که هدف آن اصلاح رفتارهای فردی و اجتماعی و سوق دادن افراد به سمت ارزش‌های دینی و اخلاقی است. این امر ذاتاً جنبه تربیتی دارد، چرا که هدف آن هدایت و رشد افراد جامعه در مسیر اخلاق و دیانت است. مشهور فقهاء مراتب امر به معروف و نهی از منکر را به سه مرحله انکار قلبی، تذکر لسانی و اقدام عملی تقسیم کرده‌اند. پرسش اصلی در این پژوهش آن است که آیا با توجه به آموزه های فقه تربیتی می‌توان موعظه را به مثابه مرتبه چهارم از مراتب امر به معروف شمرد؟ در این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و اجتهادی به تحقیق در این زمینه پرداخته شده است. درنتیج به دست آمده از این پژوهش معلوم شد که پس از انکار قلبی، مرحله‌ای با عنوان «موعظه» قرار دارد که بر تذکر لسانی مقدم است بنابراین، موعظه کردن، از واجباتی است که باید به صورت مستمر صورت پذیرد تا تذکر لسانی و اقدام عملی، مشروع گردد.

الف. بیان مساله

ب. مفهوم شناسی

۱. موعظه

۲. امر

۳. نهی

۴. معروف

## ۵. منکر

### ج- ادله وجوب موعظه به مثابه یکی از مراتب امر به معروف و نهی از منکر

دلیل اول: اصطلاح امر به معروف به مثابه حقیقت شرعیه

دلیل دوم: إلغاء خصوصیت از امر و نهی لغوی در روایات

دلیل سوم: کشف معنای جامع از امر و نهی واقع در خطابات به واسطه فتوای بسیاری از فقها

ه. منابع: فهرست منابعی که در متن ارجاع داده شده است، آورده شود.

قرآن کریم

۱. ابن منظور، ابو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۹، ۷، ۵، ۴ و ۱۵، چاپ سوم، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر، بیروت، ۱۴۱۴ ق.

۲. ابو الحسین، احمد بن فارس بن زکریا، معجم مقاییس اللغة، ج ۵، ۴، ۱ و ۶، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۰۴ ه.ق.

۳. اصفهانی، حسین بن محمد راغب، مفردات ألفاظ القرآن، در یک جلد، دار العلم - الدار الشامیة، لبنان - سوریه، اول، ۱۴۱۲ ه.ق.

۴. اعرافی، علیرضا، نگارش: کاظمی، عنایت الله، فقه امر به معروف و نهی از منکر، مؤسسه اشراق و عرفان، قم، ۱۳۹۹  
۴. پسندیده، عباس، عسکریان، فاطمه، «پایه نظری موعظه پذیری (اتخاذ) بر اساس قرآن و حدیث»، فصلنامه پژوهش نامه اخلاقی، تابستان ۱۳۹۴، شماره ۲۸

۵. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح - تاج اللغة و صحاح العربیة، ۶ جلد، دار العلم للملایین، بیروت - لبنان، اول، ۱۴۱۰ ق.

۶. جزری، ابن اثیر، مبارک بن محمد، النهایة فی غریب الحدیث و الأثر، ج ۳ و ۵، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم، بی تا

۷. حرّاعلی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۶، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم، ۱۴۰۹ ق.

۸. حلّی، حسن بن یوسف، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، مؤسسه النشر الإسلامی، قم، ۱۴۳۳ ق.

۹. حلّی، ابن ادریس، محمد بن منصور بن احمد، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۲، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۱۰ ق.

۱۰. حلّی، جمال الدین، احمد بن محمد اسدی، المذهب البارع فی شرح المختصر النافع، ج ۱، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۰۷ ق.

۱۱. حلّی، محقق، جعفر بن حسن، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۱، مؤسسه اسماعیلیان، قم، چاپ دوم، ۱۴۰۸ ق.

۱۲. حلّی، حسن بن یوسف، تذکرة الفقهاء، ج ۹، مؤسسه آل البيت (ع)، قم، ۱۴۱۴ ق.

۱۳. خراسانی، محمد کاظم، کفایة الاصول، مؤسسه آل البيت (ع)، قم، ۱۴۰۹ ق.

۱۴. خویی، سید ابو القاسم موسوی، منهاج الصالحین، ج ۱، نشر مدينه العلم، قم، ۱۴۱۰ ق.
۱۵. خمینی، سید حسن، «حقیقت مجاز»، فصلنامه متین، شماره ۵۶، آذر ۱۳۹۱ ش.
۱۶. داروند زاده، مریم، «جایگاه موعظه در احکام فقهی قرآن»، پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، سال دوم، شماره ۱۲، ۱۳۹۹ ش.
۱۷. سبزواری، سید عبدالاعلی، مهذب الأحكام فی بیان الحلال و الحرام، مؤسسه المنار، ج ۱۵، قم، ۱۴۱۳ ق.
۱۸. صاحب بن عباد، اسماعیل بن عباد، المحيط فی اللغة، ج ۲ و ۶ و ۱۰، عالم الکتاب، بیروت، ۱۴۱۴ ق.
۱۹. طبرسی، محمد بن الحسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، دارالمعرفه، بی تا
۲۰. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرين، ج ۳ و ۵، کتابفروشی مرتضوی، چاپ سوم، تهران، ۱۴۱۶ ق.
۲۱. طوسی، ابو جعفر، محمد بن حسن، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، چاپ دوم، دار الکتاب العربی، بیروت، ۱۴۰۰ ق.
۲۲. طوسی، محمد بن علی، «الوسيله الى نيل الفضيلة»، کتابخانه آیت الله مرعشی، قم، ۱۴۰۸ ق.
۲۳. طوسی، محمد بن حسن، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، بی تا.
۲۴. فیومی، احمد بن محمد مقرئ، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، ج ۲، منشورات دارالرضی، قم، بی تا.
۲۵. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، ج ۵، ۲ و ۸، نشر هجرت، چاپ دوم، قم، ۱۴۱۰ ق.
۲۶. لجنة الفقه المعاصر، الفائق فی الاصول، ج ۱، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۴۱ ق.
۲۷. مفید، محمد بن محمد بن نعمان، المقنعه، مؤسسه النشر الاسلامی، قم، ۱۴۱۷ ق.
۲۸. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱، ۸ و ۱۳، مرکز الکتاب للترجمه و النشر، تهران، ۱۴۰۲ ق.
۲۹. ملکیان، روح الله، «مفهوم امر به معروف و نهی از منکر در قرآن»، نشریه فقه اهل بیت (ع)، شماره ۸۵ و ۸۶، بهار و تابستان ۱۳۹۵.
۳۰. نائینی، محمدحسین، أجودالتقریرات، کتابفروشی مصطفوی، قم، بی تا.
۳۱. نجفی، صاحب الجواهر، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲۱، دار إحياء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۴ ق.
۳۲. واسطی زبیدی، سید محمد مرتضی حسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، دارالفکر، بیروت، ۱۴۱۴ ق.
۳۳. هاشمی شاهرودی، سید محمود، بحوث فی علم الاصول، مؤسسه دائرة المعارف الفقه الاسلامی، قم، ۱۴۱۷ ق.

خلاصه طرحنامه شامل همه موارد از (الف تا ه) بین ۱۰۰۰ تا ۲۵۰۰ کلمه باشد.